

Gent, 24 maart 2009

Geachte spoorwegdirecteur,

Geachte heer Haek,

Sinds enige tijd loop ik rond met het idee om u een brief te schrijven. Onze werkzaamheden liggen ver uiteen: terwijl u met uw werk het hele Belgische landschap doorkruist, breng ik als kunstenaar in buitenwijken van steden een aaneenschakeling van tekeningen aan. Het zijn rechte lijnen, die met schoolbordkrijt en een meetlat getrokken worden op straten, muurtjes en gevels van huizen, met toestemming van de bewoners. Niet te verwarren met graffiti, want de tekeningen zijn niet illegaal en protesteren niet. Het zijn evenmin tekens zoals de pijlen en getallen die spoorarbeiders achterlaten op bielzen en treinmaterieel. Mijn (krijt)sporen vormen een veel minder gepland traject dan het spoornet, al leiden ze evenzeer naar allerlei bestemmingen.

De locaties waarop ik anderhalf jaar geleden in opdracht van het S.M.A.K. (Stedelijk Museum voor Actuele Kunst) begon met tekenen liggen allemaal in de Gentse wijk Moscou. Die wijk is u wellicht bekend als locatie waar de treinwerkplaats Ledeberg ligt, of van de film *Aanrijding in Moscou*. In Moscou zijn de tekeningen zich gaan vermengen met het terrein waarover u de baas bent. Nu mijn werk er bijna geklaard is, wordt het tijd om te u te vertellen waarover de tekeningen gaan en uit de doeken te doen waar ze precies gedomicilieerd zijn. Mijn bedoeling met deze brief gaat echter verder dan dat.

Uw aandacht vraag ik voor een van uw eigendommen: een met sloop bedreigd spoorwachtershuis, dat wordt bewoond door een gepensioneerd medewerker van uw bedrijf. Op de gevel van dit huis bracht ik een tekening aan, die doorloopt op het behang binnenskamers. Het S.M.A.K. wil de tekening op het spoorhuis als kunstwerk behouden door het op te nemen in haar collectie. Om deze reden klop ik nu aan bij u, met de vraag om het spoorhuis voor afbraak te behoeden. Het traject dat naar dit spoorhuis en tot dit verzoek leidde, staat in deze brief beschreven.

Mijn naam is Bart Lodewijks en het S.M.A.K. bezorgde mij een hoop werk toen ze vroegen of ik een kunstproject wilde opzetten in de openbare ruimte van de wijk Moscou. Ik trof daar een buurt aan die omarmd wordt door rails en spoorwissels. Het spoor fungeert als een kader, zoals een lijst om een schilderij. Moscou is een geïsoleerde wijk die bereikbaar is gemaakt met een viaduct en een voetgangerstunnel, of anderszins via een wirwar aan door woon-werkverkeer ingesloten straten. Het is een arbeiderswijk zoals er in België honderden bestaan. Een weinig verheffende dagelijkse realiteit, waargenomen door duizenden treinreizigers per dag, die de buurt doorsnijden.

Waarom kreeg juist ik deze opdracht?

Welnu, het museum zag in mij een soort omgekeerde inbreker. Geen dief die in de nacht eropuit gestuurd wordt om iets te stelen, maar een indringer die op klaarlichte dag toeslaat en in plaats van iets mee te nemen zijn sporen zo onberispelijk mogelijk achterlaat.

Daarbij doel ik op de krijtsporen, ofwel mijn tekeningen op muren en huizen, die makkelijk uit te wissen zijn waardoor niet te verwachten is dat bewoners er moeite mee hebben dat hun huis of straat ondergekalkt wordt. Zouden de bewoners slechts medewerking verlenen omdat alles makkelijk weggewassen kan worden? Met het vertrouwen dat mijn wijze van binnendringen in privédomeinen ontstaat in overeenstemming met bewoners, werd ik door het museum losgelaten tussen de treinrails, de voetgangerstunnels en straten onder het Moscou-viaduct. De buurt die ik in mijn handen gedrukt kreeg, gedroeg zich echter als een olifant die geen stap uit zichzelf zou verzetten.

Mijn hoop om toegang te verkrijgen tot een buurt die waarschijnlijk liever geen verandering wil, was gevestigd op het gebruik van krijt als werkmateriaal. Van krijt gaat geen dreiging uit, het is onschuldig materiaal. Krijttekeningen kunnen geen blijvende veranderingen brengen aan het uiterlijk van een wijk. Krijt verwaait, het verregent, het verbindt zich nauwelijks. Als een krijttekening hecht dan is dat in het hoofd, als een herinnering.

Mijn verwachting dat de bewoners enige toenadering tot mij zouden zoeken werd niet beantwoord, noch het verlangen naar de koffie waarop een stratenmaker zich kan verheugen. Met witte krijtstaafjes

bracht ik tekeningen aan op lage muurtjes die aan iedereen en niemand toebehoren. Weinig opvallend en met de rug naar de straat gekeerd (omdat je slechts in die fysieke staat muren kan betekenen) werkte ik voort zolang niemand vragen stelde. Bijvoorbeeld aan de tekening op de muur van betonnen platen die de werkplaats van uw bedrijf uit het zicht houdt van de Jules de Saint-Genoisstraat. Ik tekende het soort klassieke Vlaamse muurtjes die in de schilderijen van Raveel opduiken. Pas toen een voorjaarsbui het krijt van de betonnen platen vaagde, ijverden kinderen uit het eerste leerjaar van de buurtschool naar de betreffende muur en brachten de lijnen in kleurkrijt terug in het straatbeeld. Dit inkleuren van de deels vergane krijtlijnen vond plaats buiten mijn medeweten om. De dialectiek tussen mij en de buurt kwam op gang zonder dat ik er erg in had. De olifant waarvoor ik de wijk had aangezien, bleek veel minder een dikhuid te zijn en begon wis en waarachtig uit zichzelf te lopen.

Leerlingen van de buurtschool hadden hun klaslokalen versierd met kleefwerken die bomen voorstelden, samengesteld uit geknipte vierkantjes, cirkels en driehoeken. In mijn ogen geometrische constructies, verwant aan de tekeningen die ik aan het uitzetten was in de wijk. Een van de kleefwerken tekende ik na op de gevel van een huis tot de omvang van een echte boom. De boom op de gevel werd een verbindende schakel tussen mij en de buurt toen de kinderen onderaan de stam kerstbomen met pieken en ballen begonnen te tekenen. Ouders kwamen de resultaten van hun kroost bekijken. De foto's die de schoolleiding van de tekeningen maakte, werden verstuurd als kerstkaart.

Traag, alles begon langzaam en kreeg dan vaart om vervolgens weer uit te doven. De koplampen van de rangerende locomotieven boren zich 's ochtends door een laag van mist in Moscou heen. Bij de bewoners deed ik er geen navraag naar, maar ik veronderstel dat zij op den duur de witte krijtlijnen zagen als stofdeeltjes die net zo vanzelfsprekend op hun gevels neerdwarrelden als het roet van de locomotieven.

De constellaties krijtlijnen, waarvan onduidelijk is wat ze voorstellen of waarnaar ze refereren, riepen bij de bewoners in plaats van uitsluiting een mate van generositeit op. Soms verdacht ik ze ervan dat ze mij lieten begaan uit nonchalance, alsof het ze niets kon schelen hoe hun gevels eruitzagen. De tekeningen zijn het meest

vergelijkbaar met migranten die zich aanpassen en tegelijkertijd zichzelf blijven. Ze horen niet bij de buurt maar maken er wel deel van uit. De tekeningen plooiën zich, vinden gastvrijheid in de wijk via het gesteente van de huizen, de architectuur en de sociale toegang die door bewoners gegeven wordt.

De eerste weerstand waarop ik stuitte kwam na driekwart jaar. Een bewoner kwam naar buiten en vroeg wat het te betekenen had op zijn gevel. Hij was kwaad. Alsof ik op zijn gezicht getekend had terwijl hij sliep. 'Uw vrouw vond het goed, toen ik gisterenmiddag aanbelde', zei ik. 'Mijn vrouw vindt alles goed, ze is niet goed wijs', foeterde hij. Toen hij zag dat de krijtlijnen afwasbaar waren, nodigde hij me uit voor een lunch in zijn huis en probeerde mij te bewegen parfum te verkopen – zijn bijverdienste. Of dat niet ook iets voor mij was, parfum verkopen? 'Jij komt zo veel mensen tegen tijdens je werk, dat je rijk zou kunnen worden', zei hij. Ik nam de doos parfum mee omdat geur net zo vluchtig is als het krijt waarmee ik zijn huis betekend had. De gevel van zijn huis was te klein voor de tekening, dus belde ik aan bij de burens met de vraag of zij het goed vonden dat hun gevel ook betekend werd.

Op deze wijze breidde de tekening zich uit van buur naar buur, van huis naar huis. Als iemand niet wilde meewerken sloeg ik het betreffende huis over. Sommige tekeningen liepen langs de buitenkant van huizen, verdwenen in huiskamers en keukens van families, doken dan weer op en bestreken delen van een straat. De tekening groeide naar gelang de gastvrijheid van de bewoners toenam.

Toen ik aan deze brief begon, had ik net zo'n moeite om me tot u te richten als in het begin tot de nog onbekende bewoners van Moscou. Het indrukken van een voordeurbel ging bij mij gepaard met een combinatie van overtuiging en gêne, bevreesd als ik was om door de bewoner niet begrepen te worden. Bevreesd dat als de voordeur voor mijn neus werd dichtgetrokken, ik op straat zou staan als een kind met als enige houvast de krijtstaven in zijn knuistjes.

Op zolderkamers en bovenverdiepingen in Moscou kom ik vaak spoorminiaturen tegen, compleet met woonhuizen en voormalige spoorhuizen. Ze zijn nagebouwd door oudgedienden van uw bedrijf, die er nog altijd goederen door complexe infrastructuren loodsen.

Vaak is in de miniaturen meer ruimte tussen de huizen en het spoor dan in de werkelijkheid. Buiten op het echte spoor glijden wagons, aangestuurd door een onzichtbare hand, rakelings langs sommige huizen. Ik zou graag uw blik willen laten inzoomen op de Zetternamstraat, het meest ingesloten deel van Moscou. De uiteindes van de straat worden doorkruist door rails, waardoor het lijkt alsof de treinen via de achtertuinen dwars door de huizen de straat oversteken. Het is geen miniatuurlandschap of afgietsel van een vroegere, kleinere werkelijkheid, al doet het voormalige spoorwachtershuis op nummer 11 wel daaraan denken. Dit is het enige vrijstaande huis van de straat, pal langs het spoor, bewoond door de gepensioneerde, vrijwel dove spoorarbeider Louis de Bock. Het wachthuis werd ooit door uw bedrijf opgetrokken uit degelijk materiaal, en toen het veertig jaar geleden zijn dienst bewezen had, verhuurd aan De Bock. Soms kun je hem onkruid wiedend aantreffen in de moestuin waarmee zijn huis omzoomd is.

Met de kerstkaarten van de school in mijn hand bracht ik het eerste bezoek aan de mij toen nog onbekende Louis. De lakens die boven de slabadjes hingen te wapperen, hadden mij het signaal gegeven dat er iemand thuis was. Dat bleken twee mensen te zijn, want de 82 jaar oude man werd verzorgd door zijn dochter Marina. Zij vertelde dat haar vader in zijn werkzame leven met spoorbielzen had gesjouwd, waarvan in de moestuin tegenwoordig nog enkele restanten dienst doen als paal voor de waslijn.

Toen ik hem een kerstkaart overhandigde, bekeek hij die als een conducteur die een gaatje in een treinkaart zou aanbrengen. De wenskaart van de kinderen maakte hem gelukkig, liet hij blijken. Hij toonde foto's van zijn kleinkinderen, terwijl zijn dochter kopjes Senseo en biscuitjes voorschotelde. Het gebeurde die middag dat Louis zijn huis beschikbaar stelde om te worden betekend met krijt. Vanaf die dag raakte ik gestationeerd in het spoorhuis.

Slecht ter been als Louis was, zag hij niet wat ik aan de achterzijde van het huis op de gevel tekende. Totdat hij op een goede dag een ommetje maakte en ontdekte dat de tekening het gehele oppervlak van de gevel besloeg. Ik moest alles stopzetten en kreeg te horen dat hij grote problemen voorzag met de spoorwegen. Er zouden vragen komen. Per slot van rekening huurde hij het huis. 'Het huis

staat niet meer op de kavel', vertrouwde hij me toe. 'Door uw lijnen valt het des te meer op dat het er nog is. Als ik naar een kliniek ga of naar een zorghuis gestuurd wordt, gaat het huis eraan. Ik heb niet het eeuwige leven. Als mensen gaan kleppen over uw lijnen krijgen ze er bij het spoor lucht van.' Zijn dochter gebaarde dat ik niet mocht wanhopen. Haar vader had niet begrepen dat mijn werkmateriaal vergankelijk was.

Daags daarna kon ik mijn tekening weer hervatten. Louis had een nacht gepiekerd en een weerwoord verzonnen op moeilijke vragen over krijtlijnen. Als de spoorwegen hem ter verantwoording riepen, zou het voorwendsel luiden dat het krijt deel uitmaakte van een isolatietechniek, een laksoort waarmee het huis voorbereid werd op de aankomende winter. De huissleutel werd mij in bewaring gegeven, mocht hij noodgedwongen naar de kliniek vertrekken en het huis onbemand achterlaten.

De vrijheid die Louis mij liet was immens. De tekening bestreek niet alleen de buitengevel maar mocht op het behang in de woonkamer en op de eerste verdieping tot in het slaapvertrek doorgetrokken worden.

In de zomer zat Louis op een omgekeerd emmertje voor zijn huis en gaf toe dat hij de tekening op de buitengevel niet schoon vond. Dat lag volgens hem niet aan mij, maar aan de tussenvoegsels van het huis. Als iemand van de spoorwegen zou komen om zijn mening te vragen dan zou hij mij verdedigen door te zeggen dat de voegen van het huis te grof gemetseld waren. 'Daar kan de kunstenaar niets aan doen', zou hij benadrukken. Het speet hem dat het slechte voegwerk ten nadele van de tekening was. Maar de nieuwe status die het huis door toedoen van de tekening in de buurt gekregen had, beviel hem.

Moscou is een wijk die ik al tekenend binnentrok. Aanvankelijk met mijn rug naar de bewoners toe gekeerd. Anderhalf jaar later lukt het moeizaam om me van de wijk, die in het begin onaantrekkelijk overkwam, af te wenden. Veel tekeningen regenden na verloop van tijd van de huizen af, maar het weer heeft weinig invloed op de tekening die op het spoorhuis zit. De gevel ligt uit de wind, waardoor de regen elders neervalt. De tekening heeft tijd gehad om in het slechte metselwerk van de gevel te trekken. 'Het geluk zit hem in de relatie tussen de ligging van het huis, het voegwerk en de

tekening. Maar vooral in onze ontmoeting', vertel ik Louis.

Het museum heeft het hele proces in Moscou op de voet gevolgd en directeur Philippe van Cauteren toont belangstelling om de krijttekening op het spoorwachtershuis onder te brengen in de collectie van het S.M.A.K. Maar hoe kan dat als het krijt vastzit op een gevel en nota bene binnenskamers op het behang doorloopt?

Het S.M.A.K. is gespecialiseerd in zaken die moeilijk kunnen bestaan, en in wat een kort leven beschoren is toch voor de eeuwigheid te behouden. Een groot deel van de museumcollectie valt lastig te conserveren omdat het 'Arte Povera' is: gemaakt door kunstenaars die hun wereldbeeld uitdrukken in vergankelijke materialen. Kunst die ook nog eens vaak in de openbare ruimte functioneert. Het krijt op het spoorhuis sluit aan bij het gedachtegoed en de missie van het museum.

Toen de bewoners van het spoorhuis mij mededeelden dat hun huis formeel niet meer op de kavel stond, schrok ik. Eerder in deze brief schreef ik over treinminiaturen en stelde ik me in stilte voor hoe gemakkelijk het is een huisje van een kavel op te tillen om plaats te maken voor iets nieuws. U bedient echter geen minitransformatoren en u voert reparaties niet uit met secondelijm; u speelt net zo min met treintjes als ik met krijtjes.

Nu deze brief bijna af is, lees ik in de krant dat de komende tien jaar de helft van de personeelsleden van NMBS met pensioen gaat. U stelt dat verjonging een grote opportuniteit is om een aantal belangrijke wijzigingen in de bedrijfscultuur door te voeren. 'We moeten ons als bedrijf ook openstellen naar wat er buiten onze muren leeft. We moeten leren luisteren naar de buitenwereld. Naast beroepen die rechtstreeks aansluiten bij de spoorwegactiviteit zoekt de onderneming nog een veelheid aan talenten.' De ruimte die u met deze laatste zin opent heeft mij deze ochtend terug aan de schrijftafel gebracht in de overtuiging het spoor dat naar u leidt eindelijk gevonden te hebben.

Het zou binnen uw macht kunnen liggen om het spoorhuis een bijzondere status te geven zodat het behouden blijft. Het verbond tussen de tijdelijkheid en het permanente zou hierdoor verzegeld

kunnen worden. Mij alleen zou zo iets niet lukken. Ook het museum niet. De spoorwegen, het museum en ik zouden in conclaaf kunnen treden en bij genoeg daadkracht de blikken van de treinreizigers het landschap in kunnen leiden. De reizigers blijven dan het vereeuwigde krijthuis aantreffen, waar Louis de wereld aanschouwde vanaf zijn omgekeerde emmer.

In afwachting van uw reactie,
met vriendelijke groeten,

Bart Lodewijks